

2021-06-08

Yttrande: Skolbibliotek för bildning och utbildning, SOU 2021:3

Inledning

Fackförbundet DIK har med stort intresse läst utredningen *Skolbibliotek för bildning och utbildning* och konstaterar att betänkandet ger en god bild av den svenska skolbiblioteksverksamheten, dess många möjligheter och stora utmaningar. DIK instämmer i den problembeskrivning som utredningen ger och ställer sig bakom de förslag som presenteras, dock med vissa reservationer avseende några av förslagen. Utredningen ger en bra överblick över hela skolbiblioteksområdet och betänkandet vilar på en grundlig och väl utförd analys. DIK instämmer i den helhetsbild som utredningen ger av skolbibliotekens situation och menar att det måste genomföras skarpa reformer och tillskjutas mer resurser.

En av utredningens stora förtjänster är att den tar ett helhetsgrepp om skolbibliotekets funktion och skolbibliotekariens roll och vad som behöver ske för att utvecklingen ska bli positiv. Det lätt att konstatera att även om det står i skollagen att varje elev ska ha tillgång till ett skolbibliotek är detta långt ifrån en realitet idag. För många elever är ett skolbibliotek detsamma som några få böcker i ett rum (om ens det) eller en lång promenad till närmsta folkbibliotek. Det är tydligt att en sådan öppen formulering i skollagen inte räcker för att alla skolor ska ha ett skolbibliotek som fungerar som det är tänkt. Det krävs förändringar i skollagen, paragrafer som inte lämnar fältet öppet för allsköns tolkningar vad ett skolbibliotek kan vara.

De lagförändringar som utredningen föreslår är bra och DIK ställer sig bakom de flesta utan några reservationer. Men vill samtidigt påpeka att det är viktigt att det helhetsgrepp som utredningen har i analysen, problemformuleringen och förslagen också återkommer i en proposition. Börjar man "hacka" sönder förslagen och endast nöjer sig med delar är risken uppenbar att det inte blir den skolbiblioteksutveckling som Sverige behöver. Idag finns det stora likvärdighetsproblem mellan Sveriges olika skolor, men med föreliggande skolbiblioteksutredning är det möjligt att råda

bot på åtminstone en av många likvärdighetsutmaningar som svensk skola brottas med.

Förutom att utredningen på ett föredömligt sätt beskriver bibliotekets viktiga pedagogiska roll och hur den rollen måste vara väl integrerad i skolans pedagogiska uppdrag, synliggörs i det systematiska kvalitetsarbetet så tydliggörs också vikten av att biblioteket är bemannat med skolbibliotekariekompetens. DIK instämmer i utredningens förslag om att biblioteket måste vara bemannat, om det inte är bemannat av personal med rätt kompetens så är det, menar DIK, bara en samling böcker. Däremot har DIK en något avvikande syn på hur det ska komma till stånd.

Det är viktigt att utredningen tydliggör bibliotekariens roll, det är många gånger ett svårt, hårt och ensamt arbete, DIK:s egna enkäter visar att situationen över tid utvecklas negativt. I bästa fall arbetar skolbibliotekarien på en skola där rektor förstår vikten av skolbiblioteket: integrerar det i skolans pedagogiska uppdrag, tillskjuter tillräckliga medel för medieinköp samt axlar det yttersta ansvaret för att det finns en biblioteksplan som är förankrad i skolans verksamhet och det systematiska kvalitetsarbetet. En sådan situation är tyvärr, utifrån DIK:s erfarenhet, långt ifrån fallet med många av Sveriges skolbibliotek. Det måste vara tydligt att skolbibliotekarien är en del av helheten och att det är rektor som bär ansvaret för det. Allt för ofta kan man läsa i biblioteksplaner att skolbiblioteket ”erbjuder” sina tjänster till den övriga lärarkåren. DIK menar att det måste finnas uttalade krav på att rektor har ansvaret att skolbibliotekarien är en del av skolans pedagogiska team.

Många av landets skolor är små och har många gånger svårt att på egen hand lösa bemanningen av skolbiblioteket, ofta har man dessutom svårt att tillgodose behovet av lärare. Utredningens förslag om samverkan mellan olika parter, till exempel mellan en skola och ett folkbibliotek eller mellan två olika skolor har sina fördelar samtidigt som det också har tydliga nackdelar. Arbetssituationen för den enskilda skolbibliotekarien riskerar att bli ohållbar. Rådande situation och vissa av förslagets riktning är ett tydligt uttryck för att skolans resurser inte är tillräckliga. DIK ställer sig tveksam till att de resursförstärkningar som utredningen föreslår, som till exempel den tjugoprocentiga ökningen av antalet utbildningsplatser vid landets biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningar, är tillräckliga. Vill man verkligen komma tillrätta med den brist på likvärdighet som råder idag måste det till ännu mer resurser menar DIK.

De nu föreliggande förslagen ger förutsättningar för en utvecklad och stärkt skolbiblioteksverksamhet. Kraven måste höjas om alla elever ska ha likvärdiga möjligheter och om vi ska få en stärkt skolbiblioteksverksamhet, ekonomiskt och personellt, som kan leverera bildning och utbildning för alla barn och unga oavsett var i Sverige hen bor. Vikten av ett välfungerande skolbibliotek för att stärka elevernas läsförmåga, läslust och media- och informationskompetens (MIK) har tidigare belyst i olika utredningar, bland annat i Läsdelegationens betänkande *Barn och ungas läsning – ett ansvar för hela samhället* (SOU 2018:38) och *Det demokratiska samtalet i en digital tid* (SOU 2020:56). I regeringens *Strategi för en stark demokrati* (Ku 18:02) kan man läsa att ”Demokrati utgår från idén om politisk jämlikhet. Alla ska ha möjlighet att vara med och påverka.” Om det ska vara möjligt måste individen ha tillgång till information och kunna förstå och kritiskt granska den. Grunden för att bli den demokratiska individ som demokratistrategin talar om

läggs i skolan och i den utvecklingen spelar skolbiblioteket en avgörande roll. I skolan i allmänhet och skolbiblioteket i synnerhet utbildas eleven i förmågan att läsa, förstå och källkritiskt granska information. Skolinspektionens kvalitetsgranskningar visar betydande brister i detta avseende hos många skolor. DIK menar att det måste ändras nu, det behövs inga ytterligare utredningar än den som nu föreligger och de som redan är gjorda. Kunskapen finns, förslagen är presenterade, nu saknas bara besluten och förändringsprocessen kan påbörjas!

DIK:s synpunkter på några av utredningens förslag

DIK kommenterar några av utredningens förslag. I de fall förslag inte kommenteras beror det på att DIK inte har någon särskild kommentar att ge.

Förslag till lag om ändring i skollagen (2010:800)

DIK stödjer utredningens förslag om att skollagen måste revideras och att paragraferna ska fastslå att skolbiblioteket måste finnas (30a §), ha ett definierat syfte (30b §) och att det ska vara bemannat med utbildad personal (30c §).

Enligt förslaget ska skolbibliotek främja elevernas läsande och medie-och informationskunnighet och vara en gemensam och ordnad resurs med ett utbud av digitala och analoga medier som ska präglas av allsidighet och kvalitet och som ställs till elevernas och lärarnas förfogande.

DIK välkomnar att utredningen tydliggör vad ett skolbibliotek är, det vill säga att det i skollagen har en syftesbeskrivning. Erfarenheten visar att den öppna skrivning som finns idag i skollagen inte fungerar.

Bemanning

Dessutom är det bra att utredningen föreslår en skärpning av lagtexten och skriver att skolbiblioteken ska vara bemannade med personal som har examen inom biblioteks- och informationsvetenskap. Avvikelse från denna princip måste, menar DIK, betraktas som enskilda undantag då bemanningen inte går att lösa på annat sätt. Barn och unga måste ges tillgång till biblioteksverksamhet av hög kvalitet både i skolan och på fritiden.

Idag är det alltför många skolor som inte ens har tillgång till ett rum med böcker, än mindre en pedagogisk skolbiblioteksverksamhet eller relevant bemanning. Det är av nationellt intresse att tillförsäkra alla elevers tillgång till en likvärdig skolbiblioteksverksamhet för sin läsförmåga och media- och informationskompetens.

Det är viktigt att påpeka att bemanningen av skolbiblioteket fyller många roller, förutom den uppenbara att tillhanda olika medier. Skolbibliotekarien har en pedagogisk roll inom ramen för skolans pedagogiska uppdrag, hen hör delvis till den undervisande personalen: bidra till att stärka läs- och skrivkunskapen, undervisa i källkritik och informationssökning, med mera. Utöver det ska skolbiblioteket vara öppet för skolelever under dagen, vara en trygg och lugn miljö för bland annat läxläsning. Det ställer stora krav på professionskompetensen.

Samverkan

När det inte går att lösa en skolbiblioteksverksamhet på den egna skolan så föreslår utredningen att vid särskilda skäl ska man kunna organisera skolbiblioteksverksamhet i samverkan med ett folkbibliotek eller annan skolenhet. Vidare föreslår utredningen att när så sker ska detta regleras i en skriftlig överenskommelse.

DIK förstår den problematik som kan föreligga i vissa sammanhang, men ser samtidigt tydliga arbetsmiljöproblem för den enskilda skolbibliotekarien. Om skolbiblioteksverksamheten ska lösas genom samverkan måste ansvarsfördelningen mellan olika parter vara väldigt tydlig och konkretiseras i samverkansavtal. Det måste bland annat vara klart vem som är närmsta chef och hur arbetsmiljöansvaret ser ut. Erfarenheter visar att delade tjänster mellan olika arbetsplatser riskerar att leda till stress och en känsla av otillräcklighet för den enskilda medarbetaren.

Fler utbildningsplatser

Utredningen föreslår att antalet utbildningsplatser på landets biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningar utökas med ca 20 %. Idag råder brist på utbildade bibliotekarier och det märks inte minst inom skolan.

En utbyggnad av bibliotekarieutbildningarna är en viktig del i att nå målet om skolbibliotek bemannade av relevant utbildad personal. Däremot ställer sig DIK tveksamma till om de föreslagna tjugo procenten är tillräckligt. Förutom den brist som råder redan idag väntar stora pensionsavgångar framgent. DIK anser att antalet utbildningsplatser bör öka ytterligare och att universitet och högskola får ytterligare budgetförstärkningar för att kunna åstadkomma en sådan utveckling.

VALS

Utredningen föreslår en 60 poängs utbildning *Vidareutbildning av lärare för skolbiblioteksverksamhet*, VALS och den ska anordnas under en treårs period. Utbildningen kan vara en bra kompetensutveckling för lärare som redan idag är verksamma inom skolbibliotek samtidigt som det till del stärker den brist som råder.

DIK ser att VALS kan vara nödvändigt under en övergångsperiod, det vill säga under tiden som antalet utbildningsplatser på de biblioteks- och informationsvetenskapliga ökar, men menar att huvudalternativet för bemanning av skolbibliotekarietjänster ska vara biblioteks- och informationsvetenskap. Alla andra alternativ måste betraktas som undantag.

Ytterligare en problematik som DIK konstaterar är att det idag råder en generell löneskillnad mellan bibliotekarier och lärare som ur facklig synpunkt får mycket önskad konsekvenser om lärare med en kort tilläggsutbildning inom biblioteks- och informationsvetenskap ska arbeta med samma uppgifter som den specialutbildade bibliotekarien.

Skolledarna

Skolledarna har en central roll för att skolbiblioteken ska vara en del av skolans systematiska kvalitetsarbete. DIK stödjer därmed utredningens förslag att varje skolhuvudman ska anta skolbiblioteksplaner för sin skolbiblioteksverksamhet och att det ska införas bestämmelser i läroplanerna som säger att det är rektor som

ansvarar för att skolbibliotekets verksamhet används som en del i undervisningen för att främja elevernas läsande och medie-och informationskunnighet och för att samarbetsformer utvecklas mellan skolbibliotekarier och lärare.

DIK menar att det ska ingå i rektorernas utbildning kunskap om skolbiblioteken, deras pedagogiska funktion, betydelse för elevernas läsförmåga och MIK. Dessutom ska det ingå kunskap om utvecklandet av biblioteksplaner och hur dessa ska integreras i det systematiska kvalitetsarbetet.

DIK anser att rektor ska vara skolbibliotekariens närmsta chef.

Skolbibliotekssamordnare

DIK har genom årens lopp sett fördelarna med skolbibliotekssamordnare, de har betytt mycket för den enskilda kommunens samlade skolbiblioteksutveckling. Som nämndes tidigare i texten så innebär ofta skolbibliotekariearbetet att man är själv i rollen på skolan. Även om skolbibliotekarien ingår i skolans pedagogiska team så finns det professions specifika frågor som det är en fördel om man kan driva och utveckla tillsammans med andra skolbibliotekarier. Därför menar DIK att det är bra att utredningen pekar på samordnarnas betydelse vill se det som ett grundläggande krav på alla kommuner. Samordnaren kan också spela en viktig roll vid de tillfällen när olika skolor ska samverka om samma skolbiblioteksresurser.

Forskning och kompetensutveckling inom skolbiblioteken

DIK stödjer förslagen om forskarskola och att inkludera skolbibliotek i uppdraget för Nationellt Centrum för språk-, läs-och skrivutveckling. DIK menar att staten måste ta ett större ansvar för frågor som rör forskning, kompetensutveckling och relevanta omvärldsanalyser. Många kommuner har begränsade resurser, eller så avsätter man inte nödvändiga medel för den kontinuerliga kompetensutvecklingen som måste ske. Inom biblioteks- och informationsvetenskap pågår en mycket omfattande teknikutveckling, med ständigt nya digitala lösningar. Detta ställer mycket stora krav på skolbibliotekarien som ska ansvara för att utbilda eleverna i media- och informationskunskap. DIK att utredningens förslag måste bli verklighet om det måste komma tillstånd för att den generella utvecklingen på skolbiblioteksområdet ska bli positiv.

Med vänlig hälsning

Anna Troberg
Förbundsordförande DIK

Mikael Nanfeldt
Utredare DIK